

KRYSTYNA REINFUSS

HISTORIA POWSTANIA MUZEÓW ETNOGRAFICZNYCH
W PARYŻU

Kiedy zwiedzamy jakieś muzeum, nie zdajemy sobie sprawy ile trzeba było trudu wielu pokoleń, aby zostały wypracowane formy zachowania i przekazania zabytków przeszłości.

Rozwijające się z „gabinetów osobliwości” muzealnictwo, począwszy od drugiej połowy ubiegłego stulecia, zaczęło nabierać znaczenia, jako jeden z ważniejszych czynników kulturalnego rozwoju społeczeństwa. W parze z zadaniami dydaktycznymi, jakie przypisuje się muzeom, szedł rozwój teorii muzealnictwa, która z biegiem czasu nabierała coraz bardziej charakteru naukowego.

Zbiory zaczęto systematyzować i dzielić według dyscyplin naukowych. Tą drogą wyodrębniały się różnego rodzaju muzea specjalistyczne, a wśród nich na przełomie XIX i XX wieku również etnograficzne, których losy toczyły się rozmaicie w zależności od lokalnej sytuacji poszczególnych krajów.

Francja, jako kraj bogaty, posiadająca w przeszłości rozległe kolonie zamorskie, miała bardzo dobre warunki zarówno dla rozwoju muzealnictwa etnograficznego, jak i nauki z tego zakresu. Ośrodkiem, gdzie powstały największe zbiory etnograficzne i gdzie kształtowała się teoria francuskiego muzealnictwa, stał się Paryż, mający obecnie dwa wielkie muzea — Musée de l'Homme (MH) i wyłonione z niego w trakcie dalszego rozwoju Musée des Arts et Traditions Populaires (ATP).

Zajmując się zbiorami etnograficznymi obu muzeów paryskich i ich działalnością warto pokrótce zaznajomić się z historią ich powstania.

Ruch kolekcjonerski, rozwijający się we Włoszech w dobie Renesansu, wpływał na liczne kraje Europy, a między innymi na Francję. W XVI-XVIII wieku powstają tak zwane gabinety sztuki i osobliwości, w których znajdujemy zbiory różnych ciekawostek oraz dzieł sztuki, okazów przyrodniczych i numizmatów. Te pierwsze kolekcje były prywatną własnością króla, książąt lub magnatów. Jak podają francuskie źródła historyczne, najstarsza kolekcja osobliwości została ofiarowana Karolowi Wielkiemu w latach 801 i 807 przez kalifa Haroun

ar — Raschid¹. W jednym z królewskich gabinetów osobliwości Karola V zachował się najstarszy inwentarz, który częściowo został opublikowany; dotyczy on zbiorów sprzętu i biżuterii wschodniej lub indyjskiej². Franciszek I był nie tylko zbieraczem kuriozów, ale lubił także dyskutować z podróżnikami i organizować wyprawy do dalekich krajów, skąd zawsze przywożono mu „nowinki”. W latach trzydziestych XVI wieku dobre stosunki Franciszka I ze światem muzułmańskim umożliwiły mu urządzenie wypraw do krajów Afryki północnej, a mianowicie do Tunisu i do Fez, z których to wypraw podróżnicy, wysłani przez króla, przywieźli bogate dary, zawierające między innymi ciekawe okazy fauny (np. wielbłądy dwugarbne, strusie, charty itp.)³.

Wyprawy drogą morską podejmowane były przez Jacques Cartier'a. Odkrył on południową część Labradoru (1534 r.), wyspy Canada, Hochelaga, Saguenay i inne. W prezencie przywiózł królowi kilku Indian do Saint Malo⁴, natomiast podróżnik Bizeret na statku „Le Saint Philippe” opłynął Brazylię i sąsiadujące z nią wyspy, skąd przywiózł do Paryża paru Brazylijczyków⁵.

Pieczę nad kuriozami powierzano przede wszystkim podróżnikom królewskim. Do takich należał André Thevet, oraz Jean Mocquet, nadworny lekarz Henryka IV, który na życzenie króla w latach 1601-1612 podróżował po świecie. Zwiedził Maroko, Mozambik, Syrię, Brazylię, Ziemię Świętą. Z wypraw tych przywiózł wiele darów i osobliwości. Będąc jednakże przede wszystkim lekarzem, aptekarzem i botanikiem, zbiory, które dostarczał królowi, miały charakter nowości przyrodniczych, jak: kukurydza, drzewo różane, miód, egzotyczne ptaki i zwierzęta itd. Z przedmiotów etnograficznych przywiózł maski z Mazagan, łuki indiańskie i rzeźbione kamienie⁶. Od roku 1612 zajmował się on zbiorami Marii Medycejskiej, umieszczonymi w Tuileries. Zbiory te prawdopodobnie zaginęły. Gdy w r. 1650 robiono inwentaryzację w pałacu Tuileries, nie podano ani jednej wzmianki o eksponatach aptekarza.

¹ E. T. Hamy, *Les origines du Musée d'Ethnographie, Histoire et documents*, Paris 1890, s. 5.

² J. Labarte, *Inventair du Mobilier de Charles V, roi de France*, Paris 1879, s. 16.

³ L. de Laborde, *Revue universelle des arts*, t. 2, Paris 1870, s. 206.

⁴ *Brief recit et succinte narration de la Navigation faite en MDXXXV et MDXXXVI par Capitaine Jacques Cartier aux îles de Canada, Hochelaga, Saguenay et autres, publiée par M. d'Avezac*, Paris 1863.

⁵ L. de Laborde, *Revue...*, t. 2, s. 272.

⁶ J. Mocquet, *Voyages en Afrique, Asie, Indes orientales et occidentales*, Rouen, t. 2, Caillove 1645.

Podróże wielokrotnie były subwencjonowane przez państwo. Zachowało się dużo dokumentów odnośnie organizowanych wypraw, jak listy, plany czy opisy rzeczy, które fascynowały wędrowców w odległych krajach.

Kontynuatorem dawnych tradycji Jean Mocquet'a był Pierre Borel, który w książce pt. *Antiquités de Castres* wydanej w r. 1642 opisuje swój gabinet osobliwości. Gabinet podzielony był na 18 części: 1) osobliwości człowieka, 2) zwierzęta czworonożne, 3) ptaki, 4) ryby, 5) inne gatunki pochodzenia morskiego, 6) owady i węże, 7) rośliny, a przede wszystkim drzewa i korzenie, 8) liście, 9) kwiaty, 10) gumy i płyny, 11) nasiona lub ziarna, 12) rzadkie owoce, 13) inne owoce, 14) minerały, a przede wszystkim kamienie, 15) przemiany w kamieniach, 16) inne minerały, 17) starożytności, 18) różne przedmioty.

Na przełomie XVII/XVIII w. ekspedycje mają na celu głównie gromadzenie przedmiotów wartościowych, zaś wyprawy o charakterze odkrywczym podejmowane są stosunkowo rzadko. J. B. Colbert urządził kilka wypraw na północny zachód⁷, odkrył ziemie Kanady, ujście i dorzecze Mississipi, a jego towarzysz, Cavelier de la Salle, napisał historię o Indianach — zwierzętach. Relacje te zachowały się do naszych czasów i uważane są za jeden z najstarszych opisów nowych odkryć.

Ludwik XIV nie zajmował się zbieraniem rzeczy pochodzących z Nowego Świata. Interesowały go zabytki świata antycznego, jak numizmaty, rzeźby kamienne. Zbieranie zabytków minionej przeszłości spowodowało, że zbiory współczesne ulegały zniszczeniu, natomiast szczególne zamięrowanie do numizmatyki dało początek powstaniu sławnych królewskich zbiorów numizmatycznych.

W latach 1704 - 1708 i 1714 - 1717 Paul Lucas przebywał na Wschodzie (Lewant), gdzie na życzenie króla poszukiwał różnego rodzaju ciekawostek, medali, rzeźb kamiennych, manuskryptów itd. Z wypraw tych zostało przywiezionych wiele cennych przedmiotów, m. in. 24 skrzynie zawierające nieznaną kurioza⁸. Najwięcej było medali, wiele rzeźb kamiennych i manuskryptów: hebrajskich, syryjskich, greckich, tureckich i arabskich. W sprawozdaniu z podróży Paul'a Lucas'a znajdujemy też kilka wzmianek dotyczących eksponatów o charakterze etnograficznym, jak np. haftowana chustka, sakiewka, koszula i szarawary jedwabne,

⁷ P. Clement, *Lettres, instructions et memoires de Colbert, publiée d'après les ordres de l'Empereur*, t. 3, Paris 1864.

⁸ *Memoire sur la valeur des medailles, inscriptions, pierres gravées et autres raretés apportées du Levant par le sieur Paul Lucas* (Bibl. Nat. Arch. Cabinet des Medailles).

dwie kości do gry z jaspisu o krawędziach ze złota, trąba z baraniego rogu, pękate naczynie żelazne na miód⁹.

W okresie panowania prekursora nauk geograficznych, Ludwika XVI, gabinet królewski zaczął otrzymywać zbiory prawdziwie etnograficzne. Do nich należą eksponaty pochodzące z Rosji z 1776 r.: kalendarz z Kamczatki wycięty na małych drewnianych deseczkach, podobny kalendarz pochodzenia samojedzkiego, zbroja znaleziona na Syberii, a składająca się z wielu żelaznych fragmentów, figura żelazna przedstawiająca bóstwo domowe (Kamczatka), haczyk żelazny zwany „bogiem polowu” (Samojedzi), waga chińska, oraz dużo bóstw-rzeźb pochodzenia tatarskiego i mongolskiego¹⁰.

Joseph Dombey w r. 1785 prowadził prace wykopaliskowe na terenie Peru. Przywiezione stamtąd zbiory były pierwszymi, które z tego kraju przywędrowały do Francji. Zbiory zostały skatalogowane i zapatrzone metryczkami przez samego podróżnika¹¹, a następnie zdeponowane 31 stycznia 1786 r. w Cabinet du Roi. Obok przedmiotów wykopaliskowych znalazło się tu dużo eksponatów etnograficznych, jak np. białe, bawełniane poncho haftowane w duże figury, wykonane czarną, czerwoną i żółtą wełną, rzeźbione berło lub laska (oznaka władzy) z twardego drewna, a także przyrządy tkackie i wiele innych. Niektóre z tych przedmiotów zachowały się do dnia dzisiejszego i można je oglądać w Musée de l'Homme.

W okresie Wielkiej Rewolucji Francuskiej konfiskowano zbiory i kolekcje książąt, magnatów itp., co umożliwiło dalszy rozwój Gabinetów Osobliwości. W trzecim roku Rewolucji rejestracją istniejących zbiorów zajął się Villar de la Mayenne. W raporcie z dnia 30 XI 1794 r. donosi, że w lokalu znajdującym się nad Cabinet'em des Medailles znalazł zbiory składające się ze szczątków rzeźb antycznych, naczyń z marmuru, brązu itd. Drugi podobny skład według Villar'a mieścił się na parterze w małej, wilgotnej salce. W owym sprawozdaniu Villar wysunął propozycję utworzenia ze znalezionych przez niego zbiorów Musée des Antiquités (Muzeum Przedmiotów Antycznych). W nowym muzeum

⁹ *Voyage du sieur Paul Lucas fait en MDCCXIV, etc, par ordre de Louis XIV dans la Turquie, l'Asie, Sourie, Palestine, Haute et Basse-Egypte*, t. 3, Amsterdam 1744.

¹⁰ L. A. Cointreau, *Histoire abrégée du Cabinet des Medailles et Antiques de la Bibliothèque National où Etat succinet des acquisitions et augmentations qui ont eu lieu a dater de l'année 1754 jusqu'a la fin du siècle* (an VIII de la Republique française Paris an IX) 1800, t. 1.

¹¹ W Cabinet des Medailles znajduje się list J. Dombey (Paris, 25 I 1786). List ten jest przykładem, jak w owych czasach przygotowywano posiadane zbiory przed ich ofiarowaniem.

miało znaleźć się miejsce dla zbiorów archeologicznych i etnograficznych. Ponieważ wystąpiły trudności z przetransportowaniem eksponatów, więc umieszczono je tymczasem w bardzo zagęszczonym pomieszczeniu Cabinet des Medailles.

W dekrete z dnia 17 X 1795 r. zatwierdzono zorganizowanie na nowych zasadach zbiorów medali, przedmiotów pochodzenia antycznego i rzeźb kamiennych. Zadanie to powierzono młodszemu A. J. Barthélemy, który uważał, że dla ponownego rozkwitu wiedzy o starożytności należy gromadzić nie tylko pomniki pozwalające ustalić nieznanych antycznych autorów, ale także przedmioty, jakie mogą być pomocne przy poznawaniu zwyczajów i obyczajów różnych ludów. Chciał on połączyć badania nad teraźniejszością z przeszłością, oraz zająć się obyczajami i zwyczajami ludów odległych w czasie i przestrzeni. Naukę tę nazwał etnografią, która od tego czasu znajdowała się w ścisłym połączeniu z archeologią¹².

Wśród skonfiskowanych w czasie Rewolucji zbiorów znalazły się również bogate kolekcje księcia d'Orange, rozsiane po licznych jego rezydencjach i przekazane na rzecz państwa. Na specjalną wzmiankę zasługują losy zbiorów bogatego kolekcjonera Stathouder'a, który podczas Rewolucji ewakuował je do Holandii. Gdy armia francuska pod wodzą Pichegru wkroczyła do Holandii, członkowie Konwentu z r. 1792 towarzyszący oddziałom wojskowym, zobowiązali się, że prywatna własność obywateli pozostanie nienaruszona, a wyjątek stanowią jedynie zbiory Stathouder'a, które muszą wrócić do Paryża. Rewindykacja zbiorów wywiezionych do Holandii powierzona została przez Konwent André Thouin, dyrektorowi Musée d'Histoire Naturelle. W r. 1795 r. z Holandii zostały przesłane pierwsze eksponaty z zakresu sztuki, które w znacznej części przekazano do muzeów departamentalnych, utworzonych przez Konwent. Tylko najbardziej cenne zbiory zdeponowano w Bibliothèque Nationale w Paryżu. Wśród nich znalazło się 16 skrzyń zawierających przedmioty pochodzenia indiańskiego¹³.

Naigeon, konserwator zbiorów z ulicy de Beaunne, przeniósł w r. 1795 do Bibliothèque Nationale zbiory archeologiczno-etnograficzne, wśród których znajdowały się wazy peruwiańskie, przywiezione z wyprawy przez J. Dombey'a (obecnie są one w MH).

W wielu skonfiskowanych posiadłościach magnackich znaleziono liczne przedmioty pochodzenia indyjskiego, kanadyjskiego, chińskiego itd. W piątym roku Rewolucji (1797) zbiory Biblioteki powiększyły się znowu przez odebranie emigrantom pozostawionych kolekcji. I tak np.

¹² E. T. Hamy, *Les origines...*, s. 24.

¹³ *Magasin encyclopedique*, Ier, année 1795, t. 2, s. 419.

w pałacu Joly de Fleury znaleziono kompletny strój indiański, a ze wspańiałego pałacu księcia de Brissac, namiestnika Paryża i dowódcy — pułkownika des Cent-Suisses, straconego w Wersalu w r. 1792, została zabrana wschodnia broń (tarcze chińskie, złote krisze malajskie o damasceńskich rękojeściach, pałasze, kołczany, strzały itd.), którą zdeponowano w 1797 r. w Cabinet de Barthélemy, zaś piękną pirogę z drzewa goździkowego, zrobioną przez tubylca wysp Moluckich, wraz z całą dużą kolekcją różnych przedmiotów wyniesiono z domu księcia de Conde z Chantilly i oddano do Biblioteki. Zabezpieczone przez konfiskatę prywatne zbiory weszły później do zbiorów Musée de l'Homme¹⁴.

H. L. Jean Baptiste Bertin — minister Ludwika XVI, był przede wszystkim miłośnikiem nauki i kolekcjonerem. Prowadził ożywioną działalność społeczną. Zakładał szkoły, głównie rolnicze i weterynaryjne, ale najwięcej poświęcał czasu na prowadzenie stałej korespondencji z podróżnikiem P. Amiot i jezuitami przebywającymi w Chinach. Czuwał nad tym, aby najbardziej interesujące rozprawy naukowe uczonych misjonarzy były drukowane w „Mémoires concernant les Chinois”. Dzięki tym licznym kontaktom powstała duża i ciekawa kolekcja, która została skonfiskowana w r. 1796, ponieważ Bertin został oskarżony o udział w „Pacte de famine”. Musiał się ratować ucieczką za granicę, zaś jego zbiory powiększyły zasoby Biblioteki Narodowej¹⁵. Książki i rysunki chińskie zdeponowano w dziale druków i manuskryptów, eksponaty etnograficzne dostały się do Cabinet des Antiques. Zbiory te przyczyniły się do powstania niezwykle interesującej rozprawy na temat Chin, napisanej przez M. Breton'a w latach 1811 - 1813¹⁶.

Dawne zbiory starożytności i nowe nabytki, pochodzące przeważnie z konfiskaty majątków emigrantów, dały początek Muzeum Etnograficznemu, które powstało w siedzibie Biblioteki Narodowej. Zbiory skatalogowane zostały według zarządzenia Comité de l'Instruction Publique, w pierwszej kolejności te, które były wyszczególnione w „zestawieniach kolekcji i depozytów do inwentaryzowania „pod literą „p” (prywatne) i te, które były wymienione jako „zbiory emigrantów i byłego duchowieństwa”.

Tymczasem do Musée de Barthélemy, zwanym też „Cabinet du Roi”, trafiały zbiory ofiarowywane przez poszczególnych amatorów-zbieraczy czy urzędy publiczne, jak również przedmioty przywożone przez cywilnych lub wojskowych urzędników, będących na służbie państwowej albo

¹⁴ E. T. Hamy, *Les origines...*, s. 28.

¹⁵ H. Cordier, *Bibliotheca Sinica*, t. 1.

¹⁶ M. Breton, *La Chine en miniature ou Choix de costume, arts et métiers de cet empire*, Paris 1812.

przedstawicielstw handlowych w Ameryce, Indiach, Senegalu i wielu innych placówkach¹⁷. Kolekcja utworzona przez A. Barthélemy de Courçay (takie było jego pełne nazwisko) składała się z krótkich serii przedmiotów, ale niezwykle interesujących. Zapoczątkował on pierwszy w r. 1799 geograficzną klasyfikację eksponatów, która to klasyfikacja była potem w XIX wieku stosowana we wszystkich muzeach na terenie Francji. Przez wiele lat po śmierci André Barthélemy de Courçay jak gdyby zapomniano o zbiorach w Cabinet du Roi. Nowych kolekcji przybywało niedużo, a stare niszczyły się. Na interwencję ówczesnego ministra J. Banks'a (ok. 1805 r.) aby zabezpieczyć zbiory przed zniszczeniem, został Cabinet de Barthélemy (czy tzw. kolekcja Cabinet du Roi) zdeponowany w Musée des Antiques, znajdującym się w Bibliothéque du Roi.

Po wydarzeniach w roku 1815 (Restauracja Burbonów) część, stosunkowo nawet duża, zbiorów skonfiskowanych w czasie Rewolucji wróciła do swych prawowitych właścicieli, prawdopodobnie również owych 16 skrzyń i kolekcja Stathouder'a, gdyż ślad po nich zaginął; zostały jedynie przedmioty bardzo zniszczone i nie posiadające większej wartości¹⁸.

Zacząła się nowa era zbierania, konserwowania i zabezpieczania zbiorów etnograficznych z tendencją do wywalczenia odrębnego muzeum etnograficznego w Paryżu. Znaczne zasługi w tym położył E. F. Jomard, inżynier i geograf (brał udział w wyprawie Napoleona do Egiptu), członek rządu, a także członek l'Académie des inscriptions et belles-lettres de l'Institut de France, który od 1818 roku zajmował się sprawami związanymi ze zbiorami etnograficznymi w Paryżu. W roku 1828 E. F. Jomard zostaje mianowany opiekunem zbiorów w Bibliothéque du Roi, przy czym zaraz rozpoczął konserwację 1) depozytów pochodzących z różnych stron świata (des dépôts de géographie) oraz 2) przedmiotów antycznych i 3) przyrodniczych. Konserwatorem w Bibliothéque du Roi został na prośbę E. Jomard'a — Dacier. Jego zadaniem było zajęcie się organizacją Muzeum Etnograficznego, na którego założenie zgodził się jeszcze w r. 1818 l'Institut de France. Niestety, nie mógł on utworzyć takiej placówki w Bibliotece, gdzie zbiory się mieściły, ponieważ zadania Biblioteki były różne od tych jakie miało mieć Muzeum Etnograficzne. E. Jomard czynił wszelkie starania o zainteresowanie społeczeństwa i sfer rządzących programem muzeum geo-etnograficznego (Musée géoethnographique — określenie E. Jomarda). Sprawa oparła się o Ministerstwo Marynarki. W Monitorze z dnia 15 stycznia 1828 r. podano

¹⁷ J. Expilly, *Dictionnaire des Gaules et de la France*, t. 5, Paris 1820, s. 464 - 465.

¹⁸ L. A. Cointreau, *Histoire...*, s. 193, 203.

do wiadomości popartą przez króla decyzję utworzenia w pałacu du Louvre Muzeum Morskiego (le Musée Naval), noszącego imię syna królewskiego, M. le Dauphin — admirała Francji, w obrębie którego mieścić się miały Musée de la Marine i Musée d'Ethnographie, a oba miały działać pod patronatem Muzeum Sztuki w Luwrze. Muzeum marynistyczne dzieliło się na dwie sekcje: marynistyczną i etnograficzną, przy czym tą ostatnią kierował E. Jomard.

Wiele wartościowych przedmiotów znalazło się w nowym Muzeum. Podróżników udających się na wyprawy przed wyjazdem z Francji instruowano o konieczności przywożenia nowych eksponatów z różnych stron świata. Do Muzeum napływały również zbiory prywatne, dary obywateli lub instytucji. Na apel E. Jomard'a, który skierowany był do lekarzy, oficerów, marynarzy, podróżników itd., o ofiarowywanie kolekcji czy pojedynczych rzeczy dla Muzeum, odpowiedziało wiele osób, oddając pojedyncze okazy lub całe zbiory. Wśród tych darów znalazło się cały szereg niezwykle cennych przedmiotów, jak np. pełny strój Siuksa ofiarowany przez nawigatora Zédé, czy kolekcja licząca ponad 200 przedmiotów podarowanych przez Dumont d'Urville i d'Orbigny po ich powrocie z wyprawy do Oceanii. W nowych zbiorach znalazło się wiele przedmiotów przywiezionych z Nowej Zelandii, z Archipelagu Tonga itd.

E. Jomard, oprócz tego że współpracował z administracją Marynarki, kolonii, z żeglarzami czy też dyplomatami, przebywającymi z dala od kraju, podejmował też działania na własną rękę. I tak, m. in. zakupił dla Muzeum zbiory Lamare-Picquot z Hindostanu, starał się o zorganizowanie ekspedycji, którą prowadził Lamare-Picquot w latach 1826 - -1829 do Kalkuty, Indii itd., skąd ten podróżnik przywiózł dużo niezmiernie ciekawych zabytków kultu bramińskiego i buddyjskiego. Po jego powrocie E. Jomard zabiegał, aby l'Académie des inscriptions et belles-lettres, Société asiatique, Société de géographie, zajęły się zbiorami Lamare-Picquot'a. Otrzymał on nawet od tych trzech wymienionych instytucji przyrzeczenie, że powstanie w Paryżu specjalne muzeum, w którym ta cała kolekcja przedmiotów, jakich dotąd Francja nie posiadała, będzie wystawiona. Niestety, projekt ten nigdy nie został zrealizowany.

Za zgodą ówczesnego ministra, a na polecenie G. Cuvier'a, sławnego uczonego-przyrodnika, członka Francuskiej Akademii Nauk, piastującego w okresie cesarstwa i Restauracji wiele wysokich godności państwowych, a od 1831 członka Rady Państwa i Para Francji, przy Sekcji Etnograficznej Musée Naval powstała Komisja, w skład której wchodziło dwóch reprezentantów Akademii i Towarzystwa Azjatyckiego oraz

sam Cuvier i Jomard. Rezultatem działania Komisji było ogłoszenie wydane dnia 1 XI 1831 r. zarządzające, że: 1) w Paryżu będzie tylko jedno miejsce, w którym zostaną zgromadzone przedmioty etnograficzne, wyjaśniające historię człowieka od strony tak fizycznej, jak i duchowej; 2) miejscem tym będzie sala w Bibliothèque du Roi; 3) eksponaty o charakterze etnograficznym rozproszone po różnych instytucjach publicznych Paryża będą za zgodą zarządzających tymi zbiorami przewiezione do Bibliothèque du Roi.

Komisja łączyła i wcielała do Sekcji wszystkie publiczne kolekcje etnograficzne na terenie Paryża. Zbiory dostały się do małej sali nad Cabinet'em des Medailles w Bibliotece Królewskiej. Zbiory przyrodnicze, o których niezbyt precyzyjnie mówiło zarządzenie z dnia 21 XI 1831 r. dostały się do Musée de la Marine¹⁹.

Dalsza działalność zmierzająca do utworzenia w Paryżu oddzielnego Muzeum Etnograficznego uległa poważnym zahamowaniom w r. 1832, kiedy to na skutek epidemii cholery wymarło wielu rzeczników powstania muzeum, a wśród nich również i minister Cuvier. Zamieszki polityczne spowodowały, że E. Jomard i wielu innych zwolenników Muzeum musiało się chronić opuszczeniem Paryża. Gdy sytuacja polityczna w Paryżu uspokoiła się E. Jomard ofiarował swoje prywatne zbiory do Bibliothèque du Roi, a równocześnie kustosz Musée de la Marine na polecenie ministra Marynarki i Kolonii przekazał Bibliotece Królewskiej 84 zbiory etnograficzne.

Zbiory Sekcji Etnograficznej powiększały się stale o nowe dary. Wśród ofiarodawców znalazł się i Ludwik Filip, który podarował wartościowe przedmioty otrzymane od króla Abisynii.

Pod koniec pierwszej połowy XIX w. zbiory obu Sekcji Musée de la Marine zostały ostatecznie podzielone na eksponaty o charakterze marynistycznym i etnograficznym. Sekcja etnograficzna otrzymała nowy lokal w postaci dużej sali w sąsiedztwie Musée de la Marine oraz pawilon de Beauvais.

W roku 1850 nowa Sekcja otworzyła podwoje dla publiczności. W związku z tą uroczystością wzbogaciła się o nowe eksponaty. Przeprowadzono inwentaryzację w obu Sekcjach, którą zakończono 31 XII 1856. Musée de la Marine posiadało 3786 przedmiotów, z czego 1026 było w Sekcji marynistycznej, a 2760 w Sekcji etnograficznej²⁰, a to:

¹⁹ E. T. Hamy, *Les origines ...*, s. 45.

²⁰ L. Morale-Fatio, *Notice des collections du Musée de la Marine exposées dans les galeries du Musée Imperial du Louvre*, t. 1, Paris 1862, *Introduction*, s. XII - XIV.

Nazwa	Ilość obiektów
1. Prowincje azjatyckie	101
2. Chiny, Indochiny, Japonia	1014
3. Afryka wschodnia	24
4. Afryka centralna	332
5. Afryka zachodnia	152
6. Afryka północna	23
7. Ameryka północna	128
8. Ameryka południowa	67
9. Oceania zachodnia (Malazja)	86
10. Oceania południowa (Melanezja)	253
11. Oceania północna (Mikronezja)	38
12. Oceania wschodnia (Polinezja)	447
razem	2760

Przygotowanie do Pierwszej Wystawy Światowej w 1860 r., układy Europy z Japonią, wcielenie do państwa Nowej Kaledonii itd. wszystko to spowodowało, że znowu wypłynęła sprawa utworzenia nowego, oddzielnego muzeum etnograficznego. O zbiorach przypomniano sobie w momencie wznowienia działalności Musée des Antiquités Nationales w Saint-Germain-en-Laye²¹. O stanowisko kustosa w tym nowym muzeum starał się, pomimo podeszłego wieku, E. Jomard, jednakże jego kandydatura została odrzucona. W parę miesięcy po odmowie wielki miłośnik etnografii i rzecznik utworzenia odrębnego muzeum etnograficznego zmarł. Wiele zbiorów nadsyłanych w związku z mającą się odbyć Wystawą było składanych w magazynach Musée de Saint-Germain-en-Laye i w Musée d'Histoire Naturelle lub przesyłano do muzeów prowincjonalnych.

Z ramienia Ministerstwa Oświecenia Publicznego wysłany został dr E. T. Hamy, naukowiec, do Danii, Szwecji i Norwegii, aby zapoznać się ze wspaniałymi zbiorami tamtejszych muzeów i ich organizacją. W raporcie z tej podróży dr Hamy sugerował utworzenie muzeum etnograficznego, wzorującego się na Muzeum Królewskim w Kopenhadze (le Musée royal ethnographique de Copenhague). Uważał on, że znajdujące się w Luwrze zbiory etnograficzne są zupełnie nie na właściwym miejscu, gdyż Luwr jest muzeum sztuki plastycznej. Dr Hamy zdawał sobie sprawę, że zbiory państwowe i te, które są w posiadaniu kolekcjonerów chętnych do przekazania swych zbiorów na rzecz państwa,

²¹ *Catalogue des objets d'antiquité et de la collection ethnographique de feu E. Jomard*, Paris 1863.

są ogromne, więc dlatego w raporcie do Ministerstwa Oświecenia Publicznego apelował o scentralizowanie wszystkich przedmiotów ściśle etnograficznych z misji, darów, wymiany lub nabytych, w jednym muzeum, które nosiłoby nazwę „Museum ethnographique des Missions scientiphiques”. Zostało to opublikowane w „Journal officiel” w dniu 19 XI 1877 r. W tym samym czasie M. de Watteville, kierujący przygotowaniem do Wystawy Światowej, zorganizował tymczasową sekcję amerykańską i zaapelował do obywateli posiadających zbiory z Nowego Świata, aby je oddawali do Muzeum. Wtedy to E. André, który przebywał w Kolumbii i Ekwadorze (1876), ofiarował swoje zbiory — wiele posążków bóstw z doliny św. Augustyna, stroje z doliny Rio-Napo, różne przedmioty pochodzące z grobów dawnych Indian de la Guacamaya itd. W r. 1878, 23 stycznia odbyła się inauguracja tymczasowego Muzeum Etnograficznego w salach wynajętych przez komisarza Wystawy Światowej, M. de Watteville. Przez sześć tygodni publiczność tłoczyła się w trzech salach, w których znajdowały się eksponaty pochodzące z Ameryki, Azji, Oceanii i Afryki, zachwycając się bogactwem zbiorów, słuchając informacji misjonarzy i podróżników objaśniających swoje zbiory oraz relacjonujących swoje odkrycia naukowe²². Sukces jaki przyniosła wystawa spowodował, że M. de Watteville nie wahał się już wydzielić znacznej przestrzeni na wystawę etnograficzną w ramach Wystawy Światowej²³. Zaproponował on również utworzenie dwóch komisji (18 X 1878), z których jedna zająć się miała kwestią lokalową, a druga budżetem nowego muzeum. Uchwalono, że budżet muzeum wynosić będzie około dwóch milionów franków, ustalono także skład osobowy pracowników muzeum.

Architekt Viollet-le-Duc zaproponował, aby wykorzystać na cele przyszłego muzeum część Palais Champs des Mars. Projekt ten nie został zrealizowany. Po wielu pertraktacjach pomiędzy zarządem miasta, ministrem finansów i kierownikiem sekretariatu Ministerstwa Oświecenia Publicznego, został wydany dekret (13 X 1879), na mocy którego do dyspozycji Ministerstwa Oświecenia Publicznego i Sztuk Pięknych (Beaux-Arts) oddano Pałac du Trocadero z przynależnościami. Viollet-le-Duc uznał jednak pałac Trocadero za nieodpowiedni dla muzeum etnograficznego, a to z tego powodu, że w pałacu sale były zbyt wąskie, długie, nie nadające się do podziału, który konieczny jest każdemu etnografowi tworzącemu wystawę ze swoich eksponatów. Również wadliwe

²² *Catalogue du Ministère de l'Instruction Publique, des Cultes et des Beaux-Arts*, t. 2, *Missions et voyages scientifiques*, Paris 1878.

²³ Baron M. de Watteville, *Rapport administratif sur l'exposition speciale du Ministre de l'Instruction Publique a l'Exposition universelle de 1878*, Paris 1886, s. 23.

oświetlenie i brak dostatecznego ogrzewania mogły powodować niszczenie cennych przedmiotów. Pomimo jego uwag i sprzeciwu zbiory, które wystawione były w czasie Wystawy Światowej w 1878 r., zostały przeniesione do skrzydła we wschodniej części pałacu. Wybrano komisję, która miała za zadanie ustalenie pewnego modelu urządzenia muzeum etnograficznego. Przyjęto układ geograficzny, jaki proponował w r. 1799 A. Barthélemy, a jaki również był przewidziany w projekcie Musée des Missions Scientifiques. Zatwierdzono też ponownie budżet nowej placówki. Starania trwały długo, tak że dopiero po dziesięciu latach od zakończenia Wystawy Światowej otrzymano pożądany rezultat. W r. 1889 definitywnie utworzono Muzeum, którego dyrektorem został dr Hamy. W Pałacu du Trocadero w salach wystawowych nie mogły pomieścić się bogate zbiory, więc zaczęto je instalować w obszernych korytarzach, gdzie światło było bardzo słabe. Najlepiej oświetloną salę przeznaczono na kolekcje pochodzące z Azji, jednakże w pomieszczeniu tym okna były nieoszlone, eksponaty niszczyły się bardzo szybko. Aby temu zapobiec część zbiorów przeniesiono do Muzeum Guimet (Musée Guimet), a część rozparcelowano między różne placówki muzealne na prowincji. W czasie przygotowań do Drugiej Wystawy w r. 1900 część sali została oszklona, umieszczono w niej rzeźby kamienne. Dopiero po zakończeniu Wystawy pomieszczenie zostało oddane Muzeum Etnograficznemu. Pozostała część sali została oszklona na koszt podróżników Crequi-Monfort i Senegal de la Grange, w zamian za co otrzymali oni pozwolenie wystawiania w ciągu czterech lat swoich zbiorów pochodzących z ich wyprawy do Boliwii.

Sytuacja lokalowa w Muzeum nadal była trudna. Wybudowano więc nad salą Afryki pomieszczenie, w którym umieszczono zbiory z Oceanii. Sutereny, mogące służyć za magazyny muzealne, zostały przydzielone Muzeum Rzeźby Porównawczej (Musée de sculpture comparée). Brak magazynów i miejsca spowodowały, że gabloty w salach otwartych dla publiczności były zapchane do tego stopnia, iż często trudno było rozróżnić przedmioty, a o posegregowaniu według jakiegokolwiek metody nie było mowy. Czasami zdarzały się wypadki, że zwiedzający ofiarowywali nie tylko swoje zbiory, ale także pewne fundusze na ich wystawienie. Tak np. Francuz Génie, urodzony i mieszkający stale w Meksyku, ofiarował kolekcję liczącą ponad 1000 eksponatów, niezwykle cennych, pochodzących z okresu przedkolumbijskiego. Znając trudną sytuację finansową Muzeum wyasygnował również pewną kwotę pieniędzy na zakup gablot, umożliwiających wystawienie tych zbiorów.

Dr Hamy i jego zastępca, dr R. Verneau, z braku odpowiednich funduszy wykorzystywali deski skrzyń jako materiał na prowizoryczne meble i gabloty. Problem ogrzewania sal był w dalszym ciągu nie roz-

wiązany. Viollet-le-Duc po dokładnym przestudiowaniu zagadnienia doszedł do wniosku, że koszty roczne utrzymania Muzeum wynosić będą około 25.000 FF. Muzeum nie dysponowało jednak taką sumą, więc w trzech salach o długości 75 m każda, w których mieściły się zbiory z Francji, Afryki i Ameryki, wybudowano po jednym piecu. Piece te jednak nie były w stanie ogrzać tak wielkich pomieszczeń. W lecie temperatura była niska, a w zimie było lodowato.

Od r. 1907 Muzeum kierował dr R. Verneau, który tak jak jego poprzednik borykał się z trudnymi warunkami lokalowymi i finansowymi. Zbiory Muzeum w okresie 1880 - 1918 powiększyły się z około 6000 do ponad 100 000 egzemplarzy, z czego większość była darami, ponieważ Muzeum nie dysponowało prawie żadnymi funduszami na zakupy. Personel muzealny składał się z dyrektora, inspektora, stolarza i trzech dozorców. Zespół zatrudnionych był niedostateczny. W czasie I-szej wojny światowej wszyscy pracownicy byli zmobilizowani, jedynie dozorca zatrudniony czasowo pozostał w Muzeum, ale mimo najlepszych chęci nie był w stanie sprostać tym wielkim i szerokim obowiązkom, jakie spadły na niego. Nic więc dziwnego, że w okresie wojny wiele przedmiotów uległo zniszczeniu²⁴.

Założenie Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Etnograficznego Trocadero (La Société des Amis du Musée d'Ethnographie du Trocadero) miało na celu przyjskie z pomocą materialną, jednakże skończyło się jedynie na moralnym poparciu, a nie na dotacji finansowej.

Pierwszym aktem na drodze reorganizacji było połączenie Musée d'Ethnographie du Trocadero z Muzeum Narodowym Historii Naturalnej (Museum National d'Histoire Naturelle), które miało miejsce w r. 1928, a specjalnie z Katedrą Antropologii (La Chaire d'Anthropologie) tego Muzeum, której profesor zwyczajny stawał się automatycznie dyrektorem Muzeum. W tym czasie profesorem Katedry był Paul Rivet, który został dyrektorem Muzeum. Na jego zastępcę powołano George Henri Rivière. Nazwiska tych dwóch uczonych są nierozłączne, a ich zasługi jednakowe w reorganizacji Muzeum²⁵.

Nowa dyrekcja postawiła sobie pytanie, czy należy przeprowadzać reorganizację w Muzeum, czy też szukać nowego miejsca, bardziej odpowiedniego na tego typu placówkę i przenieść Muzeum do nowego lokalu. Problem ten był szeroko omawiany przez Komisję Doradczą (Com-

²⁴ R. Verneau, *Le Musée d'Ethnographie du Trocadero*, „Anthropologie” (Paris) 1930, t. 29, s. 14.

²⁵ P. Rivet et G. H. Rivière, *La reorganisation du Musée d'Ethnographie du Trocadero*, „Bulletin du Musée d'Ethnographie du Trocadero” (Paris) 1931, nr 1, s. 3 - 11.

mission Consultative), w skład której wchodził: dyrektor Szkół Wyższych, dyrektor Muzeum, rektor Uniwersytetu Paryskiego, dwóch profesorów Muzeum, przewodniczący Towarzystwa Przyjaciół Muzeum du Trocadero oraz dyrektor Sztuk Pięknych. Komisja jednogłośnie ustaliła, że należy posiadany lokal zaadaptować. Takie rozwiązanie pozwalało szybciej uzyskać cel, czyli otworzyć wystawę dla zwiedzających. Musiano więc przede wszystkim założyć prawidłowe oświetlenie i ogrzewanie, uszczelnić metalowe witryny i gabloty, powiększyć powierzchnię ekspozycyjną, aby była możliwość stworzenia sali poświęconej zbiorom Azji oraz pomieszczeń magazynowych, laboratoryjnych i biurowych. Kwestia powiększenia powierzchni była stosunkowo łatwa. Wystarczyło bowiem tylko przyznać Muzeum półkolistą galerię na pierwszym piętrze Pałacu du Trocadero. Galeria była oszklona i mogła stać się wspinałką i obszerną salą ekspozycyjną. W czasie zastępowania starych witryn i gablot nowymi o konstrukcji metalowej, robiono dokumentację, czyli inwentaryzowano zbiory. W nowych gablotach układano eksponaty według wówczas obowiązujących reguł nowoczesnych zasad muzeologii, a więc bez zbytecznego nagromadzenia przedmiotów, z etykietami wykonanymi starannie, o przystępnie zredagowanej treści przeznaczonej dla szerokiej publiczności, umieszczano również mapy geograficzne przedstawiające rozmieszczenie plemion oraz mapy, na których zaznaczone było pochodzenie najbardziej charakterystycznych przedmiotów²⁶.

Pałac du Trocadero, wybudowany na Wystawę Światową w 1865 r., nie był w guście Paryżan, chociaż wielokrotnie przeprowadzano remonty zewnętrzne. W r. 1932 został ogłoszony konkurs na projekt nowego Pałacu du Chaillot, który miał stanąć na miejscu starego. Jury wybrało projekt Charles Sicilis'a. Przebudowa trwała od 1935 do 1937 r.²⁷

Muzeum Człowieka (Musée de l'Homme — nowa nazwa Muzeum Etnograficznego) otworzyło swoje podwoje dla zwiedzających w dniu 21 IV 1937 roku. Zbiory dawnego Muzeum podzielono na dwie części: pierwszą stanowiły eksponaty odnoszące się do wszystkich części świata, również i Europy, z wyjątkiem przedmiotów dotyczących Francji. Te ostatnie tworzyły drugą część, a które od 1928 r. wystawione były w oddzielnym sali. Zbiory te zostały oddane nowoutworzonemu Muzeum Sztuk i Tradycji Ludowych (le Musée des Arts et Traditions Populaires). Najlichniesze okazy pochodziły z Bretanii, Auvergne, Landy, Langwedocji, Prowansji, Normandii, Alzacji i Lotaryngii. Wystawa miała na celu

²⁶ Ibidem, s. 3 - 11.

²⁷ M. Zahar, *Les metamorphoses du Chaillot*, „Le Renaissance” (Paris) 1938, nr 4, s. 3 - 12.

przybliżenie różnych regionów Francji mieszkańcom stolicy oraz zaprezentowanie ich turystom zagranicznym²⁸.

Dyrektorem Musée de l'Homme został Paul Rivet, a dyrektorem Musée des Arts et Traditions Populaires — Georges Henri Rivière. Oba Muzea nadal mieściły się w Pałacu de Chaillot. ATP rozwijało się szybko, a kiedy po II-giej wojnie światowej zaczęło brakować miejsca dla zbiorów, rozpoczęto starania o nowy lokal. W r. 1954 wyznaczono na budowę gmachu dla ATP parcelę znajdującą się w Lasku Bulońskim. Budowa trwała długo, dopiero w r. 1971 jako pierwszą otworzono galerię naukową z ekspozycją systematyczną, mieszczącą się w podziemiach nowego gmachu, a w r. 1975 galerię o układzie głównie funkcjonalnym, zajmującą parter. Galeria przeznaczona jest dla szerokich rzesz zwiedzających.

Obecnie w Paryżu istnieją dwa odrębne muzea, które różnią się od siebie nie tylko charakterem gromadzonych przez nie zbiorów. Stanowią one doskonały przykład, jak bardzo w ciągu ostatniego półwiecza zmieniły się poglądy na funkcję placówki muzealnej, jej organizację, problemy ekspozycji zbiorów czy formy popularyzacji wiedzy o kulturze ludowej. Kontrast, jaki zachodzi między dwoma muzeami paryskimi stanowi interesujący temat do studiów nad rozwojem muzealnictwa francuskiego. Temat tym ciekawszy, że daje możliwość śledzenia drogi rozwoju muzealnictwa etnograficznego od opartego na ewolucjonistycznych teoriach dziewiętnastowiecznych — do bazującego na współczesnych założeniach funkcjonalizmu.

Badając mało w Polsce znane dzieje dwóch francuskich muzeów poznajemy w zasadzie historię muzealnictwa w skali znacznie ogólniejszej. Zbliżone bowiem koleje rozwoju przechodziły muzea etnograficzne w wielu innych krajach europejskich, nie wyłączając Polski, która — co na tym miejscu należałoby podkreślić — w pewnych przypadkach wyprzedzała to, co znacznie później weszło do planów organizacyjnych najbardziej nowoczesnego francuskiego muzeum etnograficznego w Lasku Bulońskim.

KRYSTYNA REINFUSS

THE HISTORY OF THE ORIGIN OF ETHNOGRAPHIC MUSEUMS IN PARIS

(Summary)

Quite a few factors contributed to favourable conditions of the establishment of French ethnographic museology; viz. the wealth of the country, its vast ove-

²⁸ A. Landrin, *Les musées d'Ethnographie*, „Revue des Traditions Populaires” t. 3, nr 5 (MDCCCLXXXVIII).

rsea colonies and others. The so-called „collections of curiosities” were the first collections to be found in France from the 16th up to the 18th century. They consisted of some natural and numismatic specimens, works of art as well as various curios coming mostly from oversea expeditions. The very first collections belonged to the king, further ones used to be organized by dukes and magnates and supervised by famous travellers.

During the French Revolution confiscated collections were put together to form bigger units. For example, the exhibits of ethnographic character were gathered in the building of the National Library in Paris. That fact is recognized as the very beginning of an ethnographic museum there.

After 1815 some collections returned to their previous owners. However, a new era of intensive collecting, preservation and protection of ethnographic specimens, as well as efforts to establish an independent museum had begun. Originally, the Musée d'Ethnographie was a department of the Museum of Navigation but as late as in 1888 it became an independent unit. For many years the Museum laboured under great difficulties. After the reorganization and rebuilding which took place in the years of 1935 - 1937 it was opened to the public under the new name: the Museum of Man (Musée de l'Homme). The exhibits coming from all over the world (except France) were gathered there. However, the specimens of French folk culture were taken over by a newly organized Museum of Art and Folk Tradition (Musée des Arts et Traditions Populaires). Originally, it occupied the same building and only as late as in 1971 the first exhibition, the so-called „scientific gallery” was opened in a new building in Bois de Boulogne. The two mentioned above museums differ greatly and constitute examples of two different points of view on a functions of the museum centre, its organization and research program as well as on the problems of exhibiting ethnographic collections and popularizing the knowledge of folk culture.